

Волинець К.І.,

завідувач кафедри початкової освіти
та методик природничо-математичних дисциплін
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ІДЕЇ К.Д. УШИНЬСЬКОГО ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У СУЧАСНІЙ НЕПЕРЕРВНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

У статті розглядаються педагогічні ідеї К.Д. Ушинського та їх реалізація в сучасній неперервній педагогічній освіті, висвітлюються його вимоги щодо підготовки майбутніх педагогів.

Ключові слова: неперервна освіта, вчитель, народність, підготовка вчителя.

Постановка проблеми. Саме життя стверджує, що для того, щоб рухатись у майбутнє, необхідна опора на минуле. Тому безцінним для всіх нас є те, що в безмежному світі педагогічних знань ми відкриваємо для себе мудрі і глибокі думки корифея педагогічної думки, основоположника педагогічної науки і народної школи, творця стрункої педагогічної системи, автора багатьох наукових праць і посібників Костянтина Дмитровича Ушинського.

На його ідеях побудовані й розвиваються не лише вітчизняні освіта і виховання. Теоретична діяльність К.Д. Ушинського належить до скарбниці світової педагогічної думки [1, 182]. Він хотів бачити в своїй країні розумного, творчого, доброго, патріотично налаштованого педагога, здатного до саморозвитку та самовдосконалення.

Педагогічну спадщину К.Д. Ушинського досліджували М.М. Грищенко, М.С. Гриценко, М.Ф. Даденков, С.А. Литвинов, О.Р. Мазуркевич, Є.М. Водовозова, Л.В. Артемова, М.Л. Рибаківа, С.Х. Чавдаров, О.К. Романовський, І.Я. Барсук О.О. Любар, Г.М. Стельмахович, Д.П. Федоренко та багато інших науковців. Твори великого вченого добре знають і зарубіжні педагоги.

Проблеми функціонування системи неперервної професійно-педагогічної освіти досліджувалися у працях іноземних (А. Мансбрідж, П. Ленгранд, Е. Фор, Ф. Кумбс) та вітчизняних вчених (І.А. Зязюн, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, М.М. Солдатенко та інші). Питання

професійної підготовки майбутніх фахівців у контексті особистісного спрямування аналізували українські вчені: Г.О. Балл, І.Д. Бех, О.М. Пехота, В.В. Рибалка, Т.І. Суцценко. Розробкою теоретичних основ неперервної педагогічної освіти в Україні опікувались Г.І. Артемчук, В.М. Курило, В.М. Галузинський, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва, І.С. Руснак та інші.

Педагогічні ідеї К.Д. Ушинського в сучасних умовах збагачуються новими науковими знахідками в системі неперервної педагогічної освіти. Тому **метою і завданням нашого дослідження** є аналіз педагогічних ідей К.Д. Ушинського щодо підготовки майбутніх вчителів та особливостей їх реалізації в умовах сучасної неперервної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У період соціально-економічних і політичних змін, бурхливого розвитку науки і техніки на перший план висувається проблема визнання пріоритету особистості людини з притаманними їй розумовими і фізичними здібностями, потребами, ідеалами тощо [4; 6]. Масштабні зміни в системі освіти виключають стереотипний погляд на освіту як на «жорстку», закриту систему, яка гарантує достатність середньої та вищої освіти на все життя. Вся освітня діяльність, у тому числі і її вища фаза, розглядається як постійний рух, а не стан; розвиток, а не застиглість [5, 34]. Мова йде про неперервну педагогічну освіту, орієнтовану на неперервний загальний і професійний розвиток особистості людини.

Неперервну педагогічну освіту розглядають як процес, що охоплює певний період життя людини та забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості і всебічне збагачення її духовного світу, а також як цілеспрямовану систематичну пізнавальну діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь і навичок, одержаних у педагогічному ВНЗ і шляхом самоосвіти [3, 580].

У науковому доробку К.Д. Ушинського ми знаходимо висвітлення проблем, співзвучних проблемам сучасної неперервної педагогічної освіти. Філософсько-педагогічна думка вченого про нерозривний зв'язок філософських поглядів і теоретичних педагогічних положень мала величезний вплив на розробку теоретичних основ педагогічної науки та боротьбу за радикальне перетворення школи. К.Д. Ушинський зазначає, що педагогіка як наука вивчає закони та закономірності педагогічних явищ і на їх основі виводить педаго-

гічні правила. Вона не досліджує минулого чи теперішнього, а має на меті створення нового, чого ще не було. Він стверджував, що педагог повинен чітко уявити і відмежовувати науку в своїй системі від «педагогічного розвитку дітей» та передавання їм необхідних і корисних знань для життя [6, 8–9].

Учений розглядає педагогіку не просто як синтез науки й мистецтва, зазначаючи, що вона є «...першим вищим з мистецтв, бо прагне задовольнити найбільшу з потреб людини й людства до вдосконалення у самій людській природі; не до вираження самої природи людини – її душі й тіла; а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина» [11, 193–194]. Глибоке розуміння педагогіки як інтеграції науки і мистецтва змушує нас і сьогодні замислитись над її сутністю і призначенням.

Справжній учитель, на думку К.Д. Ушинського, – це той, хто постійно сам вчиться, займається самоосвітою, знайомиться з найновішою педагогічною літературою, постійно вдосконалюється й підвищує свою кваліфікацію [8, 215]. Ця думка домінує і сьогодні: системоуворювальним чинником сучасної неперервної освіти слугує суспільна потреба в постійному розвитку кожної людини [3, 581].

К.Д. Ушинський застерігав, що у педагогіці не повинно бути штучних, беззмислових кабінетних теорій, вузького практицизму. Виховання, на його думку, не може бути відірваним від життя та практики, а спиратись на педагогічну теорію [6, 8–9].

Проте сучасна освіта, на жаль, не завжди слідує порадам К.Д. Ушинського. Як зазначає П.Ю. Саух, «головною характеристикою сучасної української освіти є вичерпаність основної педагогічної парадигми, яка поспішно доповнюється скороспілими й експериментально неперевіреними ідеями та окремими елементами європейських освітніх технологій. Слепе копіювання західних стандартів веде до руйнації власної “педагогічної матриці”, в той час як інтеграція вітчизняної культури в міжнародний простір передбачає не уніфікацію, а *гармонізацію* освітніх систем з метою розширення відповідності й сумісності інтересів усіх учасників освітнього процесу» [5].

На думку К.Д. Ушинського, «виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої нема в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [11, 100–101].

Світогляд К.Д. Ушинського формувався під впливом духовного життя українського народу, народної педагогіки, української мови, яку добре знав і щиро любив, охоче спілкувався нею [8, 203–206]. Саме тому основою педагогічної системи Ушинського став принцип народності, який ґрунтується на думці про те, що народ має право на школу рідною мовою, побудовану на власних національних засадах. З'ясуванню педагогічного принципу він присвятив одну з найвизначніших праць – «Про народність у громадському вихованні».

Він першим увів поняття «народна педагогіка» в широкий обіг і переконливо довів, що кожен народ, який хоче себе зберегти як націю й уникнути асиміляції, повинен мати свою державу, в якій народна педагогіка, власна система національного виховання передається із покоління в покоління як найдорожчий заповіт [11, 100–101].

Відвідавши низку європейських країн, К.Д. Ушинський видає навчальну книгу «Рідне слово» та «Керівництво до викладання за "Рідним словом"», які витримали 146 перевидань. Він науково довів, що «вірніше за інші особливості передається від батьків до дітей» спадкова основа національної належності й характеру, за його твердженням, вона «служить найміцнішою основою для всього, що становить згодом повний характер Людини» [11, 126].

Його твори – це підручники з народної педагогіки. Наприклад, у першій частині «Рідного слова» фольклору вміщено понад 75 % щодо загальної кількості матеріалу, а в другій – половину. У «Рідному слові» Ушинський використав 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 51 баєчку і жарт, 32 народні казки, 22 народні пісні, 7 скоромовок, а також безліч творів, у тому числі й своїх, близьких за змістом і формою до народних [8, 209].

Дослідивши загальні основи виховання в різних країнах, К.Д. Ушинський дійшов такого висновку: загальної системи народного виховання для всіх народів немає ні на практиці, ні в теорії; у кожного народу є своя особлива національна система виховання, тому запозичення виховних систем у інших народів неприйнятні; не можна жити за зразком іншого народу, хоч би яким принадним був цей зразок, так само не можна виховуватися за чужою педагогічною системою, хоч би яка вона була струнка і добре обдумана; основу народності становить мова [1, 180–181].

Вимоги до вчителя і його всебічної підготовки сформульовані К.Д. Ушинським чітко та однозначно. Уміння не тільки вчити, а й виховувати любов до своєї професії й прихильне ставлення до дітей, відповідальне ставлення до обов'язків педагога, освіченість, ґрунтовне знання педагогіки і психології, статечність, володіння педагогічною майстерністю й педагогічним тактом – ось провідні риси справжнього вчителя.

«У вихованні все має ґрунтуватися на особі вихователя, тому що виховна сила виявляється тільки з живого джерела людської особистості. Ніякі статuti й програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро його не було придумано, не може замінити особистості у справі виховання... Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [6, 16].

У «Педагогічній антропології» К.Д. Ушинський розкриває систему підготовки вчителя до педагогічної діяльності, звертаючи увагу на такі найважливіші моменти:

- усвідомлення ролі педагога у навчанні та вихованні людини; удосконалення навчання як знання та ідеї;
- пізнання законів людського розвитку майбутнім педагогом; глибоке вивчення педагогічної теорії;
- удосконалення педагогічної майстерності на основі педагогічної теорії;
- найстаранніше вивчення фізичної й духовної природи людини;
- вивчення педагогічної практики, історії різних педагогічних заходів та на їх основі вироблення чіткої позитивної мети виховання тощо [2, 66].

По-сучасному звучить думка великого педагога про те, що вчитель має бути педагогом за покликанням, а шлях до педагогічної діяльності лежить через ефективну організацію профвідбору в педагогічні навчальні заклади, через реорганізацію підготовки майбутнього вчителя в стінах педагогічних навчальних закладів та подальше удосконалення його педагогічної майстерності через різні форми підвищення кваліфікації та самоосвіту.

Статтю «Проект учительської семінарії» він присвятив розробці системи підготовки майбутніх учителів для сільських народних шкіл. Щиро бажаючи покращення підготовки вчителів, він вислов-

лював пропозиції щодо створення в університетах педагогічних факультетів, де готували б викладачів педагогіки та вчителів для середніх шкіл. Для підвищення кваліфікації народних вчителів К.Д. Ушинський пропонував організовувати при семінаріях вищі педагогічні курси, щорічні лекції з педагогіки та психології; вважав за необхідне проведення вчительських з'їздів, зборів, нарад [6].

Учений розробив проект учительської семінарії, куди радив приймати лише тих, у кому можна передбачити хороших учителів. Попередній відбір семінаристів мав відбуватися через навчання протягом кількох років у підготовчій учительській школі з наступним складанням іспиту. Вихованці, прийняті за екзаменом, повинні залишатися в семінарії 3 місяці і чекати остаточного зарахування. У семінарії поряд з вивченням необхідних навчальних предметів відбувалася ґрунтовна практична підготовка майбутніх учителів. К.Д. Ушинський вважав, що народний учитель повинен досконало володіти письмом, уміти малювати, креслити, виразно читати та співати. Крім загальних і спеціальних предметів, семінаристи повинні прослухати курс природничих наук, спрямований на пояснення природних явищ, предметів, які оточують селянських дітей. Також не слід нехтувати знаннями з агрономії та медицини, які можуть стати вчителю в пригоді під час проведення культурно-просвітницької роботи серед сільського населення. Чільне місце в програмі відводилося педагогіці та методиці початкового навчання, психології та вивченню дитячих ігор.

Актуальною для сучасної освіти є ідея К.Д. Ушинського про нерозривний зв'язок теорії й практики виховання. Для практичної підготовки майбутніх учителів він *вперше запроваджує педагогічну практику* для семінаристів, яка складалася з чотирьох етапів:

- 1) практика у школі, що передбачала допомагати вчителю готувати уроки, а учням – їх вислуховувати;
- 2) пробні уроки в елементарній школі; визначався час, коли семінарист був готовий до них;
- 3) річне стажування у школі під наглядом семінарії; організувалося тоді, коли семінарист був готовий до роботи;
- 4) постійна турбота семінарії про своїх випускників (працевлаштування та матеріальне забезпечення, листування з ними, грошова підтримка, протекції у потрібних випадках, забезпечення новими книгами й посібниками).

Надзвичайно актуальними і важливими були думки вченого про необхідність надання педагогічної освіти жінкам. Працюючи у Смольному інституті, він відкрив для вихованок дворічний педагогічний клас, для якого склав програму з педагогіки, сам викладав цей курс, керував педагогічною практикою для студентів.

Єлизавета Миколаївна Водовозова, учениця і послідовниця К.Д. Ушинського, яка навчалась у Смольному інституті шляхетних дівчат, назвала його «першим світлим променем в царстві інститутського мороку, паскудства темряви і застою». В книзі «На заре життя» вона згадувала: «Багато десятків років минуло з того часу, мій життєвий шлях закінчений, і перед дверима домовини, але до цього часу не можу забути полум'яної промови цього великого вчителя, який вперше кинув людську іскру в наші голови, примусив тремтіти наші серця людськими почуттями, пробудив в нас благородні вільні душі, які без нього повинні були згаснути» [10].

Висновки. Педагогічні ідеї великого педагога К.Д. Ушинського є для нас взірцем служіння народові та нації, вони і нині успішно втілюються під час розбудови самостійної Української держави, у відродженні й розвитку національної школи, освіти, української системи виховання, української педагогіки.

У творах К.Д. Ушинського ми знаходимо думки про необхідність постійного розвитку особистості дитини та педагога, про вимоги до підготовки висококваліфікованих кадрів в умовах навчального закладу, про значення народності та зв'язку теорії й практики у підготовці майбутнього вчителя, здатного до творчого пошуку, до вирішення практичних завдань, удосконалення набутих знань. Вони є для сучасних педагогів підручником та пугівником з педагогічної діяльності.

Перспективи подальших досліджень. Як засвідчили результати нашого дослідження, ідеї великого педагога щодо підготовки майбутніх учителів залишаються пріоритетними донині. Подальше вивчення цієї проблеми має проводитись у розрізі розвитку освітніх технологій, спрямованих на поглиблення професіоналізму майбутніх педагогів.

Джерела

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України : підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / Любов Вікторівна Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 422 с.

2. Грама Г.П. Развитие професійної освіти в контексті «педагогічної антропології» К.Д. Ушинського і сучасності / Г.П. Грама // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. – Вип. 8 (174). – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 258 с. – С. 64–68.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Солдатенко М.М. Теоретико-методологічні основи розвитку самостійної пізнавальної діяльності майбутнього вчителя : дис. ... докт. пед наук : спец. 13.00.04 / М.М. Солдатенко ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – С. 426.
5. Саух П.Ю. Між негативною креативністю ідей і українською вестернізацією: сучасна освіта – портрет без прикрас / П.Ю. Саух // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2011. – С. 34–41.
6. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / уклад. В.П. Кравець, О.І. Мешко. – К. : Грамота, 2008. – 768 с.
7. Данилов М.А. Процесс обучения в советской школе / М.А. Данилов. – М. : Учпедгиз, 1960. – 299 с.
8. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко ; за ред. О.О. Любара. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 450 с. – (Вища освіта ХХІ століття). – С. 215.
9. Материалы и варианты «Педагогической антропологии» К.Д. Ушинского. – 1961. – 535 с.
10. Мітічева Н.І. Музей К.Д. Ушинського / Н.І. Мітічева // Дитячий садок. – 1999. – № 47. – С. 5–96.
11. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : в 2 т. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки / склав і підг. Е.Д. Дніпров ; за ред. О.І. Піскунова та ін. – 488 с. – Т. 2. – 360 с.

В статье рассматриваются педагогические идеи К.Д. Ушинского и их реализация в современном непрерывном педагогическом образовании, освещаются его требования к подготовке будущих педагогов.

Ключевые слова: непрерывное образование, учитель, народность, подготовка учителя.

The article examines K.D. Ushynski's pedagogical ideas and their implementation into the modern continuous pedagogical education, highlights his requirements to future teachers' training.

Key words: continuous education, teacher, nationality, teacher's training.